

חידושים בצמחיית ארץ ישראל

שקד ערבי - מין חדש לארץ-ישראל המערבית

אבי שמידע ומימי רון*

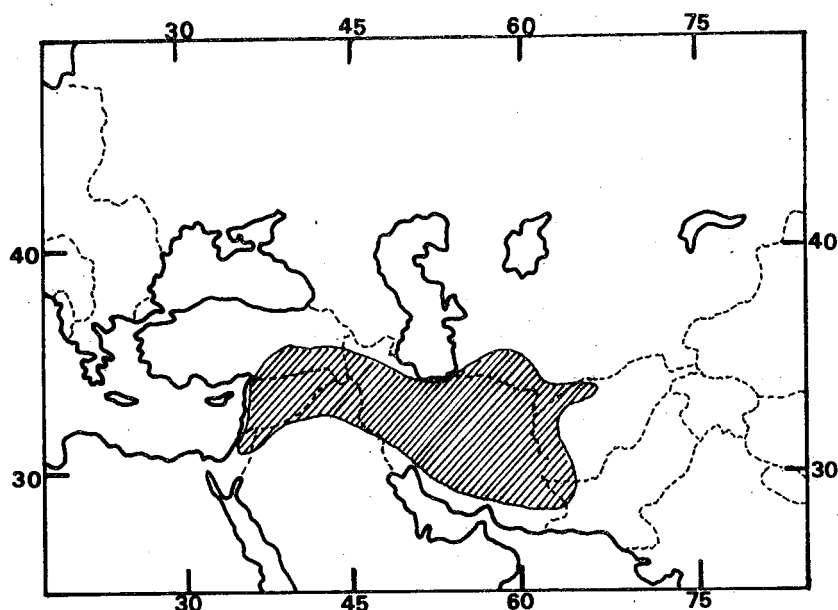
בתאריך 6.12.81 טיילה מימי רון לאורך נחל סוואנית במדבר יהודה. והנה באחד מפיתולי הוואדי מתוך דרגש סלע מצוקי צומח לו שיח מוזר הנראה כשעטנז בין רותם לשקד. במבט כללי בהופעתו דומה השיח לרותם, אולם ניצני הפרחים והעלים המעטים מעידים כי לפנינו מין של שקד.

מימי הביאה ענף מהשיח-עץ המוזר למרכז רת"ם בהר גילה, וכאשר התעמקנו בהגדרתו התחוור לנו כי לפנינו מין של שקד השייך לקבוצה מיוחדת של "שקדים דמויי רותם" ושמו שקד ערבי (*Amygdalus arabicus oliv.*). הקבוצה מיוחדת בענפיה המצולעים דמויי ענפי רותם, ובכך שרוב העלים נושרים במהרה והצמח מטמיע ברוב חודשי השנה בעזרת ענפיו הירוקים. קבוצת השקדים הוותיקים גדלה באזורים ההרריים היובשניים של המזה"ת ומינים ממנה (במיוחד שקד המטאטאים - *A. Scoparius*) שולטים בחגורת הספר שבין האזור האירנו-טורני לאזור המדברי-סודני בפרס ובאפגניסטן (ראה מפת התפוצה בעמוד 38).

* ד"ר אבי שמידע הוא מרצה במחלקה לבוטניקה באוניברסיטה העברית בירושלים ומרכז את פעולות רת"ם.

** מימי רון היא אחראית על משתלת צמחי הבר בבי"ס שדה הר גילה.

תפוצת השקד הערבי

הצומח באזורים אלה כדוגמת דרום הרי הזגרוס, דומה מאוד לצומח באזור המעבר בין החבל הים-תיכוני לחבל המדברי בספר שומרון ומדבר יהודה, מקום שם נתגלה השקד הערבי שלנו.

כאשר גדלים הצמחים של "קבוצת השקד הוותיק" על פני המדרונות, הם נראים כשיחי רותם זקופים לכל דבר, אולם כאשר הם גדלים במצוקים, יש מהם אשר הם בעלי ענפים משולשלים מטה, ואז הם דומים לשיחי שרביטן. אולם עם בוא החורף פורחים השקדים הללו (ולרוב לפני הופעת העלים), ואז לא נוכל עוד לטעות בינם לבין רותם או שרביטן (ראה תמונה בשער הקדמי-חיצוני).

ב-1974 הביא לנו דרור גלילי מהמורדות המזרחיים של החרמון צילומי שקופיות של השקד הערבי. גם הוא סיפר כי ראה רותם משתלשל מחגווי הסלע, אך בעל פרחים של צמח ממשפחת הורדניים. לפי בית הגידול המאכלס חברות ששולטת בהם שיחית ספר הררית (ראה שמידע ולבנה, 1977 להסבר) שמענו שלפנינו מין מקבוצת "השקדים הוותיקים". מין זה לא ניתן קודם לכן מהחרמון, אולם ידוע מרכזי הלבנון ממורדות

סלעים (צוין בפלורה של פוסט בתור - *Amygdalus spartioides*, כלומר "שקד דמוי אחרותם"). בפלורה של פוסט ודינסמור לא נכללה ארץ-ישראל בתחומי התפוצה של המין, וכמו כן אין בעשביית ירושלים כל ייבוש של שקד ערבי מתחומי ארץ-ישראל וירדן.

השקד הערבי הוכנס ל"פלורה" בעקבות פרט שנאסף ב-1955 באזור סאלט בעבה"י המזרחי והשמור בעשביית Kew באנגליה.

תאור מורפולוגי של השקד הערבי

זהו שיח מעוצה בבסיסו בעל צורה רותמית (Spartoid shrub) שגובהו 1.3-2 מ'. חלק גדול מענפיו כולל חלק מהענפים הראשיים ירוקים. הצמח אינו קוצני (לעומת שקד קטן-עלים שהוא בעל ענפים דוקרניים) וענפיו העליונים זקופים, ארוכים ואינם מסועפים הרבה (לעומת שקד קטן-עלים שענפיו מסועפים מאוד ובעלי זויות חדות ביניהם). לאורך הענפים חריצי אורך כולטים המשווים לענף צורה מצולעת. העלים מאורכים, חרוקים קלות ונושרים במהרה. מספר שיני שפת העלה מועט יותר כנראה (אנא בדקו) מאשר בשקד קטן-עלים. בקצה כל שן מצוי חוד צהוב חיוור שהוא בלוטה (זו קיימת גם בשקד קטן-עלים).

הפרחים בודדים לאורך הגבעולים. קוטרם כ-1.5-1 ס"מ (אורך הכותרת 6-8 מ"מ). לעומת הפרחים בשקד קטן-עלים שקוטרם כ-4-2½ ס"מ. אורך הפרי כ-1.3 ס"מ ורוחבו כ-1 ס"מ (גדלים אלה דומים מאוד לפני של שקד קטן-עלים). הציפה הירוקה שעירה או קרחת (נא לבדוק).

על פי תיאור הצמח משתמע שעל אף שהשקד הערבי שייך לקבוצת מינים שונה לחלוטין משל שקד קטן-עלים (הוא שקד הבר בארצנו) בכל אופן קשה להבדיל ביניהם. רוב הסימנים שנתנו הם סימנים כמותיים ואינם מוחלטים.

ננסה לסכם את הסימנים המבדילים העיקריים בטבלה:

שקד ערבי	שקד קטן-עלים	
דמוי אחירותם או רותם	רוב הענפים מעוצים, ורק חלק מועט ירוק	מראה כללי
ענפים מארכים בלתי קוצניים	הענפים מסועפים מסובכים בעלי זויות חדות ביניהם וחלקם קוצניים	ענפים
קוטר 10-15 מ"מ	קוטר מעל 20 מ"מ	פרח
נושרים במהרה. יותר צרים ופחות חרוקים.	עלה קצר יותר ואלילפסי. חרוק במספר רב של שיניים.	עלים

בעקבות השמועה על המצאו של השקד הערבי בקרבת מקום המפגש של נחל קלט וואדי סוואנית, הודיע צ'יקו, מנהל בייס שדה מעלה אפרים, על פרט נוסף שמצא בואדי קלט ב-20.3.82 בקטע שבין עין-פואר לעין-קלט.

אנו קוראים לחובבי-הטבע המטיילים בספר-השומרון ובצפון מדבר יהודה לפקוח עין, לחפש שיחים הדומים לרותם ולבדוק זאת, ביחוד בסביבות ט"ו בשבט, שאז צפויה הפריחה.